

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ГУЦУЛЬЩИНА»

**РОЛЬ ПРИРОДООХОРОННИХ УСТАНОВ У
ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРОЗМАЇТТЯ,
ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА
ЗБАЛАНСОВАНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ 10-РІЧЧЮ
НПП «ГУЦУЛЬЩИНА»**

18-19 ТРАВНЯ 2012 РОКУ

Україна, Косів - 2012

УДК 502:504
ББК 28.081
Р 68

Роль природоохоронних установ у збереженні біорозмаїття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку територій: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю НПП «Гуцульщина» (м.Косів, Івано-Франківська область 18-19 травня 2012 року).

ISBN 978-966-181-086-9

Матеріали збірника присвячені проблемам функціонування ПЗФ, збереженню біорозмаїття флори й фауни, об'єктів неживої природи, дослідження етнокультурної спадщини, сакральної архітектури, ономастики, а також питанням екологічної освіти та виховання, розвитку рекреації. Більшість статей стосується екологічної ситуації в Україні та за її межами.

Представлені результати досліджень вчених України, Польщі, Білорусі та Росії

Для студентів, аспірантів, науковців та всіх, хто цікавиться проблемами охорони та збереження довкілля

Редакційна колегія:

Держипільський Л.М. - к.б.н., начальник наукового відділу НПП „Гуцульщина”, **Пророчук В.В.** - директор НПП «Гуцульщина», заслужений природоохоронець України, **Стефурак Ю.П.** - к.б.н., заступник директора НПП „Гуцульщина” з наукової роботи, **Фокшей С.І.** – завідувач лабораторії екологічного моніторингу (відповідальний за випуск). **Брусак В.П.** - к.г.н., доцент Львівського національного університету імені Івана Франка, **Гринюк М.М.** - к.м.н., проректор з наукової роботи Косівського Інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської академії мистецтв.

Матеріали учасників конференції подаються в авторській редакції

НАЗЕМНІ ТА ПРІСНОВОДНІ МОЛЮСКИ НПП “СВЯТІ ГОРИ” ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Враховуючи власні дані та матеріали інших дослідників, на території НПП “Святі Гори” та в його найближчих околицях зареєстровано 27 видів наземних і 17 видів прісноводних молюсків. Серед них 7 видів, занесених до Червоної книги Донецької області. Обговорюється можливе значення парку для збереження видової різноманітності наземних і прісноводних молюсків Донецької височини.

Ключові слова: молюски, видове різноманіття, Донецька височина, Україна.

Цілеспрямоване вивчення наземних молюсків південного сходу України вдалося розпочати лише недавно [10]. З цього часу були з'ясовані загальні особливості видового складу, географічного та біотопного розподілу наземних молюсків на Донецькій височині та прилеглих до неї територіях. Була виявлена низка видів, раніше не відомих для науки [1], на території України загалом [5; 6] або для дослідженої території [3]. Суттєво поповнилася зборами з південного сходу України також конхологічна колекція Державного природознавчого музею НАН України (надалі в тексті – ДПМ) [4].

Не зважаючи на це, досі бракує узагальненої інформації щодо наземної малакофауни окремих природних або антропоізованих територій [2; 9]. Особливу цінність мають подібні зведення для природоохоронних територій різного рангу. Однією з таких територій є розташований у північній частині Донецької області НПП “Святі Гори”. Окремі відомості щодо наземних молюсків парку та його околиць опубліковані нами раніше [1; 10]. Зокрема, саме з околиць НПП “Святі Гори” був описаний новий для науки вид з роду *Helicopsis* [1]. Проте на даний час нами накопичений набагато більший об'єм інформації щодо наземних молюсків цієї території, який вимагає окремого узагальнення.

Найявні в літературі відомості щодо прісноводних молюсків Донецької височини та прилеглих до неї територій на сході України стосуються переважно басейну Сіверського Донця загалом [7 та ін.]. Набагато рідше згадуються конкретні місця збору молюсків, переважно – у Харківській або Луганській областях. Тому ми наводимо також попередні відомості щодо прісноводних молюсків НПП “Святі Гори” та його найближчих околиць, не зважаючи на те, що їх дослідження носили поки що фрагментарний характер.

Наземних молюсків збирали на території НПП “Святі Гори” та в його найближчих околицях у період з 2002 до 2011 р., прісноводних молюсків – у 2010-2011 рр.; більша частина зібраних матеріалів знаходиться зараз у фондах ДПМ [4]. Збори проводили в околицях наступних населених пунктів: Артемівський р-н, с. Дронівка; Краснолиманський р-н, с. Крива Лука, смт Ямпіль; Слов'янський р-н, с. Богородичне, с. Глибока Макатиха, с. Маяки, м. Святогірськ (кол. Слов'яногірськ), с. Сидорове, с. Стародубівка. Крім того, у малакологічному фонді ДПМ [4] зберігаються зараз черепашки *Planorbis planorbis*, *Anisus septemgyratus* (м. Красний Лиман), *Gyraulus rosmaessleri* (м. Святогірськ), зібрані в 2004 р. к.б.н. О.І.Уваєвою (Житомирський державний університет).

НПП “Святі Гори” розташований на півночі Донецької області у межах Слов'янського та Краснолиманського р-нів і простягається уздовж русла р. Сіверський Донець від Харківської області на північному заході до Луганської – на сході. Його загальна площа становить 40589 га, що дозволяє парку повно відобразити ландшафтну, біогеоценотичну та біологічну різноманітність прируслової частини басейну р. Сіверський Донець. Широкий спектр екологічних умов – від перезволожених заплавних лук і водойм до ділянок ксерофільної степової рослинності на плакорах і крейдових оголеннях – забезпечує багатство і різноманітність малакофауни.

За результатами проведених досліджень вдалося скласти попередній видовий список наземних і прісноводних молюсків НПП “Святі Гори” та його найближчих околиць (таблиця). Він нараховує 24 види наземних і 16 видів прісноводних молюсків (серед останніх 11 видів належать до класу Gastropoda, 5 видів – до класу Bivalvia). За усім повідомленням к.б.н. І.О.Балашова (Інститут зоології ім. І.І.Шмальгаузена НАН України), на дослідженій території зустрічаються ще 3 види наземних молюсків, відсутні в наших зборах: *Punctum pygmaeum* (Draparnaud, 1801), *Perpolita hammonis* (Ström, 1765), *P. petronella* (L. Pfeiffer, 1853). В околицях с. Богородичне раніше також був зареєстрований дрібний двостулковий молюск *Pisidium personatum* Malm, 1855 [11].

**Видовий склад молюсків НПП “Святі Гори” та його найближчих околиць за
результатами власних зборів і фондovими матеріалами ДІМ**

Види молюсків	Найближчі населені пункти
Клас Gastropoda, підклас Prosobranchia	
Родина Neritidae	
<i>Theodoxus fluviatilis</i> (Linnaeus, 1758)	Святогірськ*
Родина Bithyniidae	
<i>Bithynia tentaculata</i> (Linnaeus, 1758)	Богородичне*, Святогірськ*
Підклас Pulmonata	
Родина Lymnaeidae	
<i>Lymnaea stagnalis</i> (Linnaeus, 1758)	Богородичне*, Святогірськ*
<i>L. pallustris</i> (O.F.Müller, 1774)	Дронівка*, Святогірськ*
<i>L. corvus</i> (Gmelin, 1791)	Святогірськ*
Родина Planorbidae	
<i>Planorbarius corneus</i> (Linnaeus, 1758)	Святогірськ*
<i>Planorbis planorbis</i> (Linnaeus, 1758)	Дронівка*, Красний Лиман*, Святогірськ*
<i>Anisus vortex</i> (Linnaeus, 1758)	Богородичне*, Сидорове*
<i>A. septemgyratus</i> (Rossmässler, 1835)	Красний Лиман*
! <i>Gyraulus rosmaessleri</i> (von Auerswald, 1852)	Святогірськ*
<i>Segmentina nitida</i> (O.F.Müller, 1774)	Богородичне*
Родина Carychiidae	
<i>Carychium minimum</i> O.F.Müller, 1774	Святогірськ*
Родина Succineidae	
<i>Succinea putris</i> (Linnaeus, 1758)	Богородичне*, Святогірськ
<i>Succinella oblonga</i> (Draparnaud, 1801)	Святогірськ
Родина Cochlicopidae	
<i>Cochlicopa lubrica</i> (O.F.Müller, 1774)	Дронівка*, Святогірськ*, Стародубівка
<i>C. lubricella</i> (Porro, 1838)	Дронівка*, Маяки
! <i>C. nitens</i> (Gallenstein, 1848)	Святогірськ*
Родина Valloniidae	
<i>Vallonia costata</i> (O.F.Müller, 1774)	Крива Лука*, Маяки, Святогірськ*
<i>V. pulchella</i> (O.F.Müller, 1774)	Крива Лука*, Святогірськ
Родина Pupillidae	
<i>Pupilla triplicata</i> (Studer, 1820)	Крива Лука*
Родина Enidae	
<i>Chondrula tridens martynovi</i> Gural-Sverlova et Gural, 2010	Богородичне*, Маяки*, Ямпіль
Родина Clausiliidae	
! <i>Cochlodina laminata</i> (Montagu, 1803)	Богородичне*, Маяки*, Стародубівка*
<i>Vestia gulo</i> (E.Bielz, 1859)	Богородичне*
Родина Discidae	
! <i>Discus ruderatus</i> (Férussac, 1821)	Маяки*
Родина Arionidae	
<i>Arion subfuscus</i> (Draparnaud, 1805)	Богородичне, Дронівка, Глибока Макатиха, Святогірськ
Родина Vitrinidae	
<i>Vitrina pellucida</i> (O.F.Müller, 1774)	Святогірськ
Родина Gastrodontidae	
<i>Zonitoides nitidus</i> (O.F.Müller, 1774)	Святогірськ*, Маяки, Стародубівка*
Родина Zonitidae	
<i>Aegopinella minor</i> (Stabile, 1864)	Богородичне, Маяки*
Родина Limacidae	
<i>Limax maximus</i> Linnaeus, 1758	Святогірськ
Родина Agriolimacidae	
<i>Deroceras laeve</i> (O.F.Müller, 1774)	Глибока Макатиха, Сидорове
Родина Bradybaenidae	
<i>Fruticicola fruticum</i> (O.F.Müller, 1774)	Богородичне*, Маяки, Святогірськ*
Родина Hygromiidae	
! <i>Helicopsis martynovi</i> Gural-Sverlova, 2010	Богородичне*, Маяки*, Святогірськ*

<i>Pseudotrichia rubiginosa</i> (A.Schmidt, 1853)	Дронівка*, Маяки, Святогірськ*
<i>Euomphalia strigella</i> (Draparnaud, 1801)	Богородичне, Маяки*
Родина Helicidae	
<i>Cepaea vindobonensis</i> (Férussac, 1821)	Богородичне*, Маяки*, Святогірськ
Клас Bivalvia	
Родина Dreissenidae	
<i>Dreissena polymorpha</i> (Pallas, 1771)	Святогірськ*
<i>D. bugensis</i> Andrusov, 1897	Святогірськ*
Родина Unionidae	
<i>Unio pictorum</i> (Linnaeus, 1758)	Святогірськ*
<i>Unio tumidus</i> Philipsson, 1788	Святогірськ*
<i>Anodonta anatina</i> (Linnaeus, 1758)	Святогірськ*

Примітки: зірочкою позначено матеріали, наявні в малакологічному фонді Державного природознавчого музею НАН України [4]; знаком оклику – види моллюсків, занесені до Червоної книги Донецької області.

У безпосередній близькості від границь парку знаходиться типове місцезнаходження *Helicopsis martynovi* [1]. Цей вид, а також *Gyraulus rossmaessleri*, *Cochlicopa nitens*, *Cochlodina laminata*, *Discus rudерatus*, *Perpolita hammonis*, *Pisidium personatum* занесені до Червоної книги Донецької області.

Наразі не відомо, наскільки далеко за межі дослідженої території виходить ареал *H. martynovi*. Це пов'язано з тим, що молюски роду *Helicopsis* переважно потрапляють до зборів лише у вигляді порожніх черепашок, а надійне визначення їх видової належності часто можливе лише із залученням анатомічних ознак [1]. Хоча на південному сході України часто зустрічаються молюски з роду *Helicopsis*, молоді особини яких мають кіль або чітко виражений кут на периферії останнього оберту (ознака, властива *H. martynovi*), не можна відносити їх до цього виду без проведення належних анатомічних досліджень. Кіль або тупий кут на периферії можуть мати молоді особини також інших видів роду *Helicopsis*, присутні на території України. До з'ясування розмірів ареалу *H. martynovi* необхідно забезпечити його охорону на дослідженій території.

Такі види наземних моллюсків, як *C. laminata*, *D. rudерatus*, *P. hammonis* не вимагають особливої охорони на загальнодержавному рівні. Вони досить широко розповсюджені на території України, не є рідкісними в її лісовій та лісостеповій зонах. У степовій зоні України вказані види зустрічаються значно рідше, що пов'язано з особливостями їх екології. *C. laminata*, *D. rudерatus* можна віднести до лісових видів моллюсків, хоча вони можуть заселяти також інші форми деревно-чагарникової рослинності. У степову зону подібні види наземних моллюсків заходять переважно по долинах річок. На відміну від цих двох видів, *P. hammonis* не демонструє такого чіткого зв'язку з деревно-чагарниковою рослинністю. Зокрема, на заході України його можна зустріти також у відкритих біотопах. Проте макрокліматичні параметри різних регіонів України можуть накладати свій відбиток й на характер біотопного розподілу наземних моллюсків. Тому на південному сході України *P. hammonis*, можливо, приєднується до групи лісових видів. Поки що усі відомі нечисленні знахідки цього виду в Донецькій та Луганській областях пов'язані із заплавами, рідше – байрачними лісами. *C. nitens* заселяє біотопи з підвищеною вологістю, спорадично зустрічається по берегах річок та інших водойм на більшій частині України.

Прісноводний моллюск *G. rossmaessleri* досить широко розповсюджений по території України, проте усюди зустрічається дуже мозаїчно та з відносно невисокою щільністю популяцій [4; 12]. Спорадично розповсюджений по території України також джерельний вид *P. personatum*, який найчастіше зустрічається на гірських і височинних ділянках (Карпати, Крим, Подільська височина) [8]. Обидва згадані види пропонували занести також до Червоної книги України [8; 12].

Серед видів, зареєстрованих на території НПП "Святі Гори", найбільш несподіваною була знахідка *Vestia gulo* [4]. Загалом сучасні ареали моллюсків з роду *Vestia* досягають на сході лише Вінницької області. Яким чином молюски потрапили на схід України, наразі не відомо. Не виключена можливість антропохорії, хоча представники родини Clausiliidae відносно рідко розповсюджуються таким шляхом.

Загалом на території НПП "Святі Гори" та в його найближчих околицях зареєстрована досить висока видова різноманітність наземних моллюсків, приймаючи до уваги загальну збідненість видового складу наземних моллюсків степової зони. Тут відмічено близько 46% видів наземних моллюсків, відомих на даний час для Донецької височини та прилеглих до неї територій на сході України. Прісноводні молюски парку досліджені значно гірше, ніж наземні. Це не дозволяє поки що оцінити загальний рівень їх видової різноманітності.

Враховуючи власні дані та матеріали інших дослідників, на території НПП «Святі Гори» та в його найближчих околицях зареєстровано 27 видів наземних і 17 видів прісноводних моллюсків. Складений видовий список не є остаточним. Вимагають ретельнішого дослідження прісноводні моллюски.

На дослідженій території зустрічаються *G. rossmaessleri*, *C. nitens*, *C. laminata*, *D. ruderatus*, *P. hammonis*, *H. martynovi*, *P. personatum*, занесені до Червоної книги Донецької області. Присутність цих видів, а також досить високе для степової зони видове багатство наземних моллюсків підкреслює важливість НПП «Святі Гори» для збереження видової різноманітності наземних і прісноводних моллюсків Донецької височини.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гураль-Сверлова Н.В. Обзор наземных моллюсков рода *Helicopsis* (Hygromiidae) Донецкой возвышенности и прилегающих территорий с описанием новых видов // *Ruthenica*. – 2010. – Т. 20, № 1. – С. 13-26.
2. Гураль-Сверлова Н.В. Моллюски // Молодан Г.Н., Приходько С.А., Третьяков С.В. и др. Ландшафты, растительный покров и животный мир регионального ландшафтного парка «Меотида». – Донецк: Ноулидж, 2010. – С. 173-175.
3. Гураль-Сверлова Н.В., Балашев И.А., Гураль Р.И. Современное распространение наземных моллюсков семейства Agriolimacidae на территории Украины // *Ruthenica*. – 2009. – Т. 19, № 2. – С. 53-61.
4. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.И. Наукові колекції Державного природознавчого музею. Вип. 4. Малакологічний фонд. – Львів, 2012. – 253 с.
5. Гураль-Сверлова Н.В., Мартынов В.В. Первая находка моллюсков рода *Elia* (Clausiliidae) на территории Украины // *Ruthenica*. – 2009. – Т. 19, № 1. – С. 31-35.
6. Гураль-Сверлова Н.В., Мартынов В.В. Первая находка наземных моллюсков рода *Gibbulinopsis* (Gastropoda, Pulmonata, Pupillidae) на территории Украины // Зоол. журн. – 2010. – Т. 89, № 6. – С. 758-761.
7. Жадин В.И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 376 с. – (Определители по фауне СССР, издаваемые Зоологическим институтом АН СССР; Вып. 46.)
8. Корнюшин А.В. О видовом составе пресноводных двустворчатых моллюсков Украины и стратегии их охраны // *Вестн. зоологии*. – 2002. – Т. 36, № 1. – С. 9-23.
9. Полищук Е.В., Агеева Л.А., Гураль-Сверлова Н.В. Эколого-фаунистический обзор наземных моллюсков г. Дружковка и окрестностей (Донецкая область) // Матер. Всеукр. науч. конф. «Зоологічна наука у сучасному суспільстві» (м. Київ – м. Канів, 15-18 вересня 2009 р.). – Київ-Канів, 2009. – С. 379-383.
10. Сверлова Н.В., Мартинов В.В., Мартинов О.В. До вивчення наземної малакофауни (Gastropoda, Pulmonata) південно-східної частини України // *Наук. зап. Держ. природозн. музею*. – Львів, 2006. – Вип. 22. – С. 35-46.
11. Стадниченко А.П. Перлівниці. Кулькові. (Unionidae, Cycladidae). – К.: Наук. думка. – 1984. – 373 с. – (Фауна України. Т. 29. Моллюски. Вип. 9).
12. Уваева А., Гураль Р. Особенности распространения и экология моллюсков семейства Planorbidae (Gastropoda, Pulmonata) Украины // *Ruthenica*. – 2008. – Т. 18, № 2. – С. 25-38.

LAND AND FRESHWATER MOLLUSCS OF NATIONAL NATURE PARK “SVYATI GORY” AND ITS NEIGHBOURHOODS

Taking into consideration the own data and the materials of the other researchers on the territory of the national nature park “Svyati Gory” and its nearest neighbourhoods 27 species of the land molluscs and 17 species of the freshwater molluscs were registered. 7 species from them were entered in the Red Book of the Donetsk Region. The possible significance of the park for the conservation of the species diversity of the land and freshwater molluscs of the Donetsk Upland are discussed.

УДК 502:635.8

Л.М. ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ, В.В. ПРОРОЧУК, С.І. ФОКШЕЙ
Національний природний парк «Гуцульщина»

ЗАСАДИ ОХОРОНИ І ПРИМНОЖЕННЯ ЗАПАСІВ МАКРОМІЦЕТІВ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ГУЦУЛЬЩИНА»

Флора макроміцетів НПП «Гуцульщина» попередньо налічує 302 види, з них 8 видів занесені до ЧКУ. Описані стратегія та заходи охорони і збереження рідкісних макроміцетів. Першочерговим завданням природно-заповідних установ є охорона і збереження раритетних видів біорозмаїття, розроблення та здійснення заходів відтворення і примноження запасів у природних умовах. Флора макроміцетів НПП «Гуцульщина», станом на 01.01.2012 року налічує 302 види. В